

Türk Şiirinin Ufku: Hz. Peygamber

The Vision of Turkish Poetry: The Prophet

Alper Ay*

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Article Type: Research Article

<https://doi.org/10.56288/siyer.1093238>

Geliş Tarihi: 25 Mart 2022/Date Received: 25 March 2022

Kabul Tarihi: 23 Mayıs 2022/Date Accepted: 23 May 2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Alper Ay)

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, mail: alper.ay40@gop.edu.tr orcid: 0000-0002-3035-1560

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial License

Öz

Türk edebiyatının en yaygın nazım türlerinden birisi na'tlardır. Bunun yanında tevhid, münâcât ve mevlid gibi türler de oldukça sık örneği olan nazım türleri arasındadır. Tarihi seyir içerisinde Hoca Ahmed Yesevî'den Yunus Emre'ye ve buradan bütün bir Türk şiirine yön veren bazı temel konular vardır. Bunların başında Hz. Peygamber gelmektedir. Türk edebiyatında hakkında en fazla şiir yazılan kişi Hz. Muhammed'in (sas) kendisidir. Bu itibarla edebiyatımıza yön veren kurucu şairlerin mısralarındaki temel yaklaşım bize bütüne dair ipuçları verecektir. Ahmed Yesevî, Yunus Emre gibi kurucu şairlerin şiirlerindeki temalar sonraki yüzyıllarda da karşımıza çıkmakta ve mefhum itibarı ile tekrar edilmektedir. Bu temaların en başında ise sevgi gelmektedir. Peygamber sevgisi yüzyıllar boyunca Türk şiirinin üzerinde durduğu bir konudur. Sevgiyle birlikte hürmet ve saygı gibi kavramlar da kendini göstermektedir. Bu makalede Türk edebiyatının önde gelen kurucu şairlerinin Hz. Peygamber algıları üzerinde duruldu. Hikmetler ve şiirler vahiy penceresinden değerlendirilmiş; Hz. Muhammed'i canından çok sevdiğini söyleyen şairlerin gerekçeleri izah edilmeye çalışılmıştır. Netice olarak bütüncül bir yaklaşımla Türk şiirindeki Hz. Peygamber sevgi ve saygısının temel noktaları incelenmiş ve çerçevesi çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Hz. Peygamber, Tasavvuf, Şiir, İktibas

Abstract

One of the most common types of verse in Turkish literature is na't. In addition, genres such as tawhid, münâcât and mawlid are among the verse types that are very common examples. In the historical course, there are some basic issues that direct the whole Turkish poetry from Hoca Ahmad Yasawî to Yunus Emre. First of all the Prophet is one of them. Prophet Muhammad is the person about whom the most poems are written in Turkish literature. In this respect, the basic approach in the verses of the founding poets who guided our literature will give us clues about the whole. The themes in the poems of the founding poets such as Ahmad Yasawî and Yunus Emre appear in the following centuries and are repeated as a concept. At the forefront of these themes love comes first. The love of the Prophet is a subject that Turkish poetry has focused on for centuries. Along with love, concepts such as reverence and respect also show themselves. In our study, we focused on the perceptions of prophet of the leading founding poets of Turkish literature. The wisdoms and poems were evaluated through the aspect of revelation. We tried to explain the reasons of the poets who said that they loved our Lord very dearly. As a result, the basic points of the Prophet's love and respect in Turkish poetry were examined and framed with a holistic approach.

Key Words: Turkish Literature, Prophet, Mysticism, Poem, Citation

Giriş

Türk İslâm edebiyatı başlangıcından günümüze İslâm dinini kaynak olarak kullanmaktadır. Bu bakımdan İslâm'ın bilhassa vahyin sıklıkla kullandığı konu ve kavramlar edebiyatımızda aynı oranda karşımıza çıkar. Bunun en temel örneği tevhid konusudur. Kitabımız baştan sona, Fatiha'dan Nas'a kadar tevhid inancını ihata eder. Sûfi şairlerin divan-ı ilâhiyatları da böyledir. Onların yazdıkları şiirlere ilâhi, divanlarına da divan-ı ilâhiyat denmesi muhtevalarındaki ilâhî kaynakta mündemiçtir. Dolayısıyla Türk edebiyatının en temel ve yaygın konularından birisi Allah'tır. Cenâb-ı Mevla'yı tanıma, bilme, emrine itaat etme gibi kaygı ve amaçlarla yazılan ilâhilerde en başta Allah'ın varlığını ve birliğini okuruz. Eşinin benzerinin olmaması, eşyaya hükmetmesi ve kudreti üzerinde durulan konulardandır. Allah'a şükretmek, O'ndan korkmak, O'na sığınmak ve dua etmek yine şiir ikliminde bizi karşılayan konu ve kavramlardır. Müstakil birer tür olan tevhid^[1] ve münacatlar^[2] o kadar yaygındır ki tevhid şiirleri içerisinde akaid/inanç sahasındaki pek çok konu ele alınmıştır. Münacatlarda ise bir kul Allah'a nasıl dua eder veya etmelidir sorusunun pek nahif cevapları bulunabilir. Dahası bu şiirlerde Allah'ın rahmeti, merhameti, bağışlayıcı olması en çok üzerinde durulan konulardır. Kısacası İslâm inancında Allah'a dair bilinen, söylenen, üzerinde durulan hemen her konu bu şiirlere misafir edilmiştir.

Türk İslâm edebiyatının ikinci temel kaynağı ise hadis-i şeriflerdir. Kendisine kitabın vahyedilmesiyle birlikte inananlar için en güzel ve mutlak örnek olması; Hz. Peygamber'i, Türk edebiyatının en mühim şahsiyeti ve kahramanı yapmıştır. Türk edebiyatı bütünüyle değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'e eşsiz yakarışlar sunan bir sedaya sahiptir. Bu yakarışların başında na't-i şerifler^[3] gelmektedir. Şiir vadisinde kalem oynatan hemen her Müslüman şairin durduğu, durmayı bir vazife bildiği veya durmamaktan hayâ ettiği duraklardan birisi na'tlardır. Bu noktada merhum Sezai Karakoç'un ifadelerini hatırlamakta yarar vardır: "Peygamber nasıl insanın ufku ise na't da şiirin ufkudur."^[4] Hz. Peygamber'i övme ve bu vesile ile ondan şefaahat talep etme üzerine bina edilen na'tlar edebiyatımızda en çok örneği olan türdür. Divanlarda genellikle tevhid ve münacatlardan hemen sonra

[1] M. İsmet Uzun, "Tevhid", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012); Mustafa İsen - Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler* (Ankara: TDV Yayınları, 2011).

[2] Abdulhakim Koçin, *Türk Edebiyatında Münâcât* (Ankara: TDV Yayınları, 2011); Muhsin Macit, "Münacat", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006).

[3] Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't* (Ankara: TDV Yayınları, 1993).

[4] Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, 2. Çalışmamıza verdiğimiz başlık da Karakoç'un buradaki teşbihinden mülhemdir.

yer alan na't-ı şerifler hemen her nazım şekli ile karşımıza çıkabilmektedir. Na'tların dışında Hz. Peygamber'in hayatını baştan sona konu alan siyerler müstakil bir tür olarak kaşımıza çıkar. Türk edebiyatındaki ilk örneği ise Kadı Darir'in (ö. ?) *Siretü'n-nebi* eseridir.^[5] Peygamber Efendimiz'in sadece doğumunu ve bazı mucizelerini anlatan ve halk arasında çok yaygın okunan bir diğer tür ise mevliddir. En meşhur örneği Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) *Vesiletü'n-necât* adlı eseridir.^[6] Hz. Peygamber'in miracını konu alan eserlere *miraciyye*,^[7] hicretini anlatanlara *hicret-nâme*, gazalarını konu edinenlere *gazavat-nâme*, fizikî özelliklerini anlatan eserlere hilye, ahlâkî özelliklerini anlatanlara şemâil denmektedir ve bu konuların her birisinin müstakil birer tür oluşturabilecek çoklukta örnekleri vardır. Kırk hadisler, yüz hadislerle beraber Hz. Peygamber hakkında yazılan şiirlere baktığımızda bu şiirlerde Efendimiz'in her yönü ile ele alındığını görebiliriz. Hayatı hakkında bilinen pek çok şey şiire konu edilmiş ve yüzyıllardır Türk edebiyatında işlenmiştir. Türk edebiyatını bütünüyle dikkate aldığımızda şunu rahatlıkla iddia edebiliriz ki: Türk edebiyatı bir peygamber edebiyatıdır. Hz. Peygamber'i sîreten ve sûreten her yönüyle Türk edebiyatında okuyabiliriz. Onun hayatının her safhası merkezden çevreye doğru şiire konu olmuştur. Doğumundan miracına, savaşlarından vefatına kadar hemen her hadise manzumelerde yer bulurken mesela Onun dilinden cennetle müjdelenmek şerefine erişen Bedir ashâbı dahi müstakil manzumelere konu olmuştur.^[8] Bu durumu Müslüman şairin Hz. Peygamber'i anlama ve anlatma gayreti ile izah etmek mümkündür. Fakat en temelde Resûl-i Ekrem efendimiz ile iman edenler arasındaki duygusal bağ bu durumun kilit noktasıdır. Bu kilidin anahtarı ise "Peygamber mü'minlere kendi canlarından evladır."^[9] âyetinde mahfuzdur.

Hz. Peygamber ile müslüman Türk şairleri arasındaki bağı irdelemek ve tutarlı, tatmin edici neticeler elde etmek bir makale konusundan çok daha ötede bir mefhumdur. Dolayısıyla biz burada Ahmed Yesevî (ö. 1166) ve Yunus Emre (ö. 1320) gibi Türk İslâm Edebiyatının kurucu isimleri ve onların takipçilerinin şiirlerinden örnekler vermek suretiyle konuyu izah etmeye çalışacağız. Tercih ettiğimiz örnekler ise hem daha önceki çalışmalarda

[5] M. İsmet Uzun, "Siyer", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009).

[6] M. İsmet Uzun, "Mevlid", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004); İsmail Metin, "Türklerde Hz. Peygamber Sevgisine Bir Örnek Olarak Süleyman Çelebi'nin 'Vesiletü'n-Necât' Adlı Eser", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* VII/3 (2020), 1644-1672.

[7] M. İsmet Uzun, "Mi'raciyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020).

[8] Fatih Ramazan Süer, "Esmâ-i Ehl-i Bedir'i Manzûm Söyleyiş", *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science* V/41 (2017), 190-218.

[9] el-Ahzâb 33/6.

üzerinde durulmayan veya kısaca bahsedilip geçilen hem de divanlarda sıklıkla örneği bulunan konulardan olacaktır. Fakat konu başlığının belirlenip mefhuma uygun örneği tespit etmek, şiiirlerin sayısı nazar-ı dikkate alındığında hayli zorlu bir süreçtir. Seçtiğimiz konular ve örnekler bir sevgi temeline dayanmakla birlikte vahyin çerçevesi dâhilinde olacaktır. Yani Kur'ân-ı Hakîm, Hz. Peygamber'i nasıl algılamamızı öngördü ise konular ve örnekler bu bağlam dâhilinde olacaktır.

Bu minvalde ilk olarak taradığımız divan Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetleridir. Türkistan Piri'nin *Divân-ı Hikmet*'te isminden en çok bahsettiği peygamber Hz. Muhammed'dir. Hoca Ahmed Yesevî, hikmetlerinde Hz. Peygamber'e karşı son derece saygılı, muhabbetli bir tavır takınmıştır. Hz. Peygamber'e dair hemen her hikmette muhabbet, saygı, edep ve itaat çizgisi hâkim olmuştur.

Yunus Emre'nin divanında da durum aynıdır. Yunus da tıpkı Yesevî gibi divanında Hz. Peygamber'den çok sık bahseder. Her iki mutasavvıf şairin Hz. Peygamber hakkındaki ifadelerini değerlendirdiğimizde ortak bir çizginin hâkim olduğunu gözlemliyoruz. Sevgi temelli başlayan bu çizgi; saygı, itaat ve hürmet kavramları ile bir anlam dünyasına bürünmektedir.

Eşrefoğlu Rûmî, Şemseddin Sivâsî gibi Yunus takipçisi sûfî şairlerin şiiirleri muhteva bakımından Yesevî ve Yunus çizgisindedir ve konuya dair taradığımız divanlar arasındadır. Hz. Peygamber hakkındaki mısraları birbirlerini tamamlar mahiyette bir bütünlük arz etmektedir. Dede Ömer Rûşenî, İsmail Hakkı Bursavî, Alvarlı Efe ve Yaman Dede gibi isimlerin de şiiirlerinden istifade ettik. Örnek verdiğimiz şairlerin yaşadıkları zamanlar dikkate alındığında genel olarak Türk edebiyatının başından sonuna bütüncül bir bakış açısı yakalamaya çalıştığımızı söyleyebiliriz.

A. Hz. Peygamber, Mü'minlere Canlarından Daha Kıymetlidir

İlk olarak Hz. Peygamber ile mü'minler arasındaki sevgi bağıni kuran, emreden ve bu sevginin ölçüsü ile sınırlarını çizen bir âyetle konuya başlamak istiyoruz. Ahzâb sûresi 6. âyette hem Hz. Peygamber'i sevme kıstası belirlenmiş hem de onun eşlerinin mü'minlerin anneleri olduğu haber verilmiştir:

“O peygamber mü'minlere kendi canlarından daha evladır (yakındır).

Onun zevceleri de (mü'minlerin) anneleridir.”^[10]

Âyet-i kerimenin verdiği mesaj esasında çok açıktır. İman eden birisi peygamberini kendi nefesine tercih etmelidir ve bu tercih imanın bir göstergesidir. Âyetin tefsirlerinde genel olarak bir hadis-i şerif kaydedilmiş ve bu

[10] el-Ahzab 33/6.

sevginin iman ile ilişkisi ortaya konulmuştur. MÜslim’de geçen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Hiçbir kul, ben kendisine ehlinden, malından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça (kâmil) iman etmiş sayılmaz.”^[11]

Hz. Peygamber, yetteki kıstası/ölüyü biraz daha açmış ve sevgi bakımından kendisinin ne derece üstün olacağını ve bunun da iman bir mesele olduğunu beyan etmiştir. Yine kaynaklarda zikredildiğine göre Amr b. s, Hz. Peygamber’e duyduğu muhabbet ve tazimden dolayı doya doya yüzüne bakamadığını söylemiştir.^[12] Bu minvalde kendisini canından hariç her şeyden çok sevdiğini beyan eden Hz. Ömer’i, Efendimiz tashih etmiş ve canından da çok sevmesi gerektiği konusunda uyarmıştır.^[13]

Ayet-i kerimenin tefsirlerinde işaret edilen bu hadislerle beraber bazı açıklama ve örneklemeler de mevcuttur. Geniş bir bakış açısı sunması bakımından Mevdûdî’nin âyet-i kerimenin tefsiri için söylediklerini buraya kaydediyoruz:

“Hz. Peygamber’in Müslümanlarla, Müslümanların da Hz. Peygamber’le olan ilişkileri diğer insan ilişkilerinin ötesinde yüce bir özelliğe sahiptir. Hz. Peygamber’le mü’minler arasındaki bu ilişki ile karşılaştırılabilecek başka hiçbir ilişki yoktur. Hz. Peygamber mü’minlere ailelerinden hatta kendi nefislerinden bile daha müşfik, yumuşak ve merhametlidir. Aileleri, eşleri ve çocukları onlara zarar verebilir, onlara bencilce davranabilir, onları yanılabilir, onların hata ve günah işlemelerine neden olabilir ve onları cehenneme srkleyebilirler. Fakat Peygamber aleyhisselam başkadır. O, sadece mü’minleri ebedi saadet ve huzura yöneltecek davranışlarda bulunur. Mü’minler kendi felaketleri ile sonuçlanan hatalar işleyebilirler fakat Hz. Peygamber onlar için sadece iyi ve hayırlı olanı diler. Durum böyle olduğuna göre Hz. Peygamber’in m’minler tarafından ailelerinden, çocuklarından hatta kendi nefislerinden bile nde tutulmaya hakkı vardır. Mü’minler O’nu dünyadaki herkesten, her şeyden daha çok sevmeli, O’nun seçim ve hükmünü kendilerinininkine tercih etmeli ve onun verdiği her emre boyun eğmelidir.”^[14]

Elmalılı Hamdi Yazır da benzer bir yaklaşımla âyet-i kerime için şunları söyler:

[11] Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve şerhi* (İstanbul: Rihle Kitap, 2017), 1/264.

[12] Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve şerhi*, 1/265.

[13] Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve şerhi*, 1/265.

[14] Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 4/390-391.

“Peygamber mü'minler için canlarından ileridir, bütün işlerinde kendilerinden daha önceliklidir. Çünkü onlar için iyilikleri, yararları ve kurtuluşları ne ise o ancak onu gözetir, onu emreder, kötülüklerine ve zararlarına razı olmaz. Hâlbuki insanın kendisi öyle değildir. O hâlde peygamber onlara kendilerinden daha sevgili ve onun emri de kendilerinin emrinden daha geçerli ve ona karşı şefkatleri nefislerine şefkatlerinden daha mükemmel olmalıdır.”^[15]

İsmail Hakkı Bursevî^[16], Zemahşerî^[17] ve Ömer Nasuhi Bilmen^[18] de burada kilere benzer ifadelerle âyeti tefsir etmişlerdir. Yukarıdaki hadis-i şerifler ve müfessirlerin âyet-i kerime için beyan ettiği görüşleri değerlendirdiğimizde mü'minlerin Hz. Peygamber'i sevme noktasında nasıl bir tutum içerisinde olmaları gerektiği veya Hz. Peygamber'in ne suretle mü'minlere kendi nefislerinden kıymetli olacağı anlaşılabilir.

Allah Resulü ile ümmeti arasında iman temelinde duygusal bir bağın olduğunu âyet-i kerimeden hareketle söylemek gerekir. Hz. Peygamber'in de ümmetine son derece düşkün olduğu yine vahyin haber verdiği konular arasındadır.^[19] Bu ölçüt bize Müslüman şairleri anlama, onların mısralarını anlamlandırma noktasında geniş bir bakış açısı da sunmaktadır. Zira Türk edebiyatında Hz. Peygamber ile ilgili yazılan manzumelerin pek çoğu duygusal metinlerdir ve muhtevalarında bilgiden öte duyguya ağırlık vermişlerdir. Dolayısıyla Türk edebiyatında bilhassa sûfî şairlerin dillerinden dökülen manzumelerin sahip olduğu duygusal muhteva bu minvalde değerlendirilebilir. Burada üzerinde durduğumuz duygusallıktan kastın ise temelde sevgi ve muhabbet olduğunu belirtmek gerekir. Hz. Peygamber'e aşk derecesinde bağlı olan bir şairin mısralarında sevginin bütün katmanları, hasret, özlem, iştisak ve buna bağlı olarak gelişen saygı, hürmet, itaat gibi duygular kendini gösterir. Şiirimizde Hz. Peygamber için duygusal olarak çizilen dünya bu kavramlar ile ihata edilmiştir. Tabi aşkın kaynaklık ettiği saygı ve hürmet de yine vahye taalluk eden konulardandır. Bu konular da müstakil başlıklar altında ele alınacaktır.

Türkistan Piri Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetleri sevgi veya aşk bağlamında dikkat çekici örnekler içermektedir. Bu özgün misallerden birisi şöyledir:

[15] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 6/505-506.

[16] İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2012), 6/417.

[17] Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri = el-Keşşaf an haka'iki gavamidi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucuhi't-te'vil (metin-çeviri)* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 5/348. Zemahşerî diğerlerinden farklı olarak Hz. Peygamberi mü'minlerin babası olarak telakki etmiştir. Fakat yine mefhum ortaktır.

[18] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1971), 6/2785.

[19] Tevbe 9/128.

**Ümmet bolsan iştib canın bermes misen
Mustafa'ga canın kurban kılmas mısın**

Can ne bolgay imanın bermes misen
İştib okub yerge kirdi Kul Hoca Ahmed

Günümüz ifadesiyle;

**Ümmet olsan işitip cânını vermez misin
Mustafa'ya cânını kurban eylemez misin**

Cân ne olacak, imanını vermez misin
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed^[20]

Hoca Ahmed Yesevî ümmet olmanın gereği olarak Hz. Peygamber'i sevmekten bahsetmiş ve "Mustafa'ga cânın kurban kılmas mısın" derken yukarıda örneklerini vermeye çalıştığımız hadisleri ve tefsirleri kuşatan bir bakış açısı sunmuştur.

Hikmet'te Hz. Peygamber'e canı feda etmekten, onun söz konusu olduğu yerde canın kıymetinin olmayacağından bahsedilmiştir. Üçüncü mısradan iman kavramını kullanması da anlamsız ve rastgele değildir. Hoca Ahmed Yesevî mefhumun muhalifinden konuyu ele almış ve kişinin imanının Hz. Peygamber sevgisine bağlı bulunduğunu işaret etmiştir. Zira Hz. Peygamber, hadis-i şerifinde kendisine duyulan veya duyulması gereken sevgiyi iman ile irtibatlandırmıştır. Hikmetteki bu ifadeler sıradan bir sevgi sözü olmaktan çok ötededir. Çünkü bu emir yukarıdaki âyette bildirildiği üzere bizzat Allah'ın mü'minlere yüklediği bir sorumluluktur. Bir kulun Hz. Peygamber'i canından çok sevdiğini söylemesi sıradan bir sevgi alameti değil bilakis vahyin işaret ettiği bir ölçüdür. Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetindeki ifadelerini de bu açıdan değerlendirmek gerekir.^[21]

Yunus Emre ise âyette belirtilen kıstasın somut örneklerini ilâhilerinde izhar eder. Yunus ilâhilerinde Peygamber sevgisi kendini çok net bir şekilde gösterir.

Şol seni seven kişi komış yoluna başi

İki cihân güneşi sensün yâ Resûla'llâh

Şol seni sevenlere kıl şefâ'at anlara

Mü'min olan tenlere cânsun yâ Resûla'llâh

Şol seni sevdi Sübhân oldun kamuya sultân

Cânım yolına kurban olsun yâ Resûla'llâh^[22]

[20] Hayati Bice, *Dîvân-ı Hikmet* (Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 82.

[21] Alper Ay, *Dîvân-ı Hikmet'te Manevi Âyet İktibasları*. (Ankara : Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2020).

[22] Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 346.

Yunus Emre ilâhisinde Hz. Peygamberle birlikte onun yolundan da bahsetmiş ve bir anlamda sünnete tabi olmayı işaret etmiştir. Çünkü Yunus’a göre Peygamber Efendimizi seven kişi onun yoluna başını koyacaktır, koymalıdır. “Mümin olan tenlere cansın Resulullah” mısrası yukarıda tefsirler ve hadislerle birlikte düşündüğümüz “*O peygamber mü’minlere kendi canlarından daha evladır.*” âyetinin Türk dilindeki sedasıdır. Yunus’un mısrası bu âyetin mefhumu/mazmunu ile hayat bulmuştur. Yunus Emre’ye göre iman eden bir beden ancak Resulullah sevgisi ile can bulabilmektedir. Beden için can ne ise mü’min için de Hz. Peygamber o mesabededir. Bu yaklaşım bize Yunus Emre’nin hayatı Hz. Peygamber ile anlamlandırıldığını gösterir. Bu bakış açısını destekleyen başka âyetler de söz konusudur. Hz. Peygamberin “üsve-i hasene”^[23] olması bunlardan bir tanesidir. Her iki âyet de Ahzâb suresinde kayıtlıdır. Aynı surenin 36. âyeti de yine mü’minler ile Resûlullah arasındaki kıstası belirler:

“Allah ve Resûlü bir meselede hüküm verdiği zaman inanan erkek ve kadına başka bir tercih hakkı yoktur.”^[24]

Bu âyet-i kerime ile Hz. Peygamber’in mü’minlere nasıl nefislerinden evla olacağı müşahhas hale getirilmiştir.

Aşık Yunus da ilâhilerinde Hz. Peygamber’in adını sıkça anar ve halk arasında çokça bilinen ilâhiler de Aşık Yunus’a aittir. En çok bilinen şiirlerinden bir tanesi şöyledir:

Cânım kurbân olsun senin yoluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed
Gel şefaate eyle kemter kuluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed
Sen hak peygambersin şeksiz gümansiz
Sana uymayanlar gider imansız
Âşık Yunus neyler dünyayı sensiz
Adı güzel kendi güzel Muhammed^[25]

Adı güzel kendi güzel Muhammed mısrası vahyin öngördüğü peygamber sevgisinin mutlak bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Sezai Karakoç salavat-ı şerifenin Türkçedeki en güzel karşılığının bu mısra olduğunu söyler.^[26] Canın kurban edilmesi edebi bir metinde sıradan bir sevgi sözcüğü veya iltifat olarak düşünülmemelidir. Bu ifadeler vahye mutabık olmak kaydıyla bilinçli olarak

[23] el-Ahzâb 33/21.

[24] el-Ahzâb 33/36.

[25] Mustafa Tatçı, *Aşık Yunus* (İstanbul: H Yayınları, 2008), 30.

[26] Sezai Karakoç, *Yunus Emre* (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2012), 53.

tercih edilmişlerdir. Zira bu iki dörtlüğünde Âşık Yunus hem peygamber sevgisinden bahsediyor hem de peygambere uymayanların imansız olarak bu dünyadan göçeceklerini söylüyor. Efendimiz'in risaletini kabul edip etmeme durumundaki iman ile ilgili âyetler söz konusudur lakin burada daha çok üzerinde durulan “Hiçbir kul, ben kendisine ehlinden, malından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça (kâmil) iman etmiş sayılmaz.”^[27] hadis-i şerifidir. Hz. Peygamber sevgisi belirlenen çizgide olamayınca imanî bir nakısa söz konusu olacağı hadiste zımnem mevcuttur. Âşık Yunus'un bahsettiği de bu âyet ve hadislerden başka bir şey değildir. Zira ona göre dünya Hz. Peygamber olmadan anlamsız bir diyar olacaktır. “Âşık Yunus neyle dünyayı sensiz” mısrası bize bunu işaret eder. Hayat, Efendimiz ile onun varlığı ve ona duyulan muhabbet ile lezzet bulmaktadır. Yunus'un mısralarına göre hayata anlam katacak olan şey budur.

Bir Yunus takipçisi olan Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469) de konuyla ilgili benzer ifadeler söyler:

Mustafa'nın yoluna ben cânı kurbân eylerem
Aşk ile girdim yola meydânı gözler gözlerim^[28]

***

Ederim cânımı kurbân senin yolunda ey Ahmed
Nola bir kez yüzün görsem vakt-i sehergâhı^[29]

Her iki beyitte de aynı mazmun farklı kurgularla karşımıza çıkar. Yine öncelenen, üzerinde durulan, uğruna can feda edilecek olan Peygamber Efendimiz'in yoludur. Ona duyulan özlem ve muhabbet “nola bir kez yüzün görsem” ifadesiyle kendisini gösterir.

Sivaslı şair Ahmedî (ö. 1412) de Efendimize canını kurban etmek isteyenlerdendir:

Olsun **nisâr sıdk ile bu cân** Muhammed'e
Devletli **cândır ol ki ola kurbân** Muhammed'e^[30]

Dede Ömer Rûşenî (ö. 1487) de bir beytinde Yunus Emre gibi beden ve can benzetmesi yaparak dünyanın Peygamber Efendimiz olmadan cansız bir beden gibi olduğunu söyler:

Cism-i bî-cân gibidir cânâ cihân sensiz kamu
Cânların sen cânısın cânâ sana cânđır cesed^[31]

[27] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “İman”, 7 (No. 14)

[28] Mustafa Güneş, *Eşrefoğlu Rumi: hayatı, eserleri ve divanı* (İstanbul : Sahhaflar Kitap Sarayı, 2006), 319.

[29] Güneş, *Eşrefoğlu Rumi*, 393.

[30] Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Divanı* (Ankara: Kültür Bakanlığı e-kitap, 2018), 8.

[31] Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'ılar (Antoloji)* (Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 11.

Şemseddin Sivâsî (ö. 1597) de Yunus vadisinde yürüyen sûfî şairlerden bir tanesidir. Sivasî Efendi bir beytinde Allah’a yakarır ve mahşer günü Hz. Peygamber ile birlikte haşrolunmak istediğini, zira onun sevgisi ile dünyada deli divane olduğunu söyler:

Bizi haşr eyle yarın Ahmed-i Muhtârın ile
Rûz u şeb arttı cünûnum olmuşam divânesi^[32]

Peygamber sevgisinden dolayı gece gündüz divane olan Şems-i Sivasî başka bir na’t-ı şerifinde Efendimizden şefaata dileğinde bulunur:

Senin âşıklarındır hep senin sâdıklarındır hep
Senin lâyıklarındır hep şefaata yâ Resûlallah
Kapından özge yok kapım tapundan özge yok tapum
Bu dem geldim bilip suçum şefaata yâ Resûlallah
Atamdan bana eşfaksın anamdan dahi erfaksın
Sözün reddolmaz evfâksın şefaata ya Resûlallah^[33]

Sahâbenin Hz. Peygamber için kullandığı “anam babam sana feda olsun” söylemi Şems-i Sivasî’nin na’tında da kendine yer bulmuştur. “atamdan bana eşfaksın anamdan dahi erfaksın” mısrası “anam babam sana feda olsun” ile aynı kapıyı aralamaz mı?^[34]

Sivâsî sûfîlerin büyüklerinden Abdülmecid Sivâsî (ö. 1639) de bir nutk-ı şerifinde Efendimiz’e olan özlemini dile getirmiştir ki bu nutk-ı şerif pek ârifâne ve pek âşıkânedir:

Hadden aşdı iştiyâkın yâ Rasûl göster cemâlin
Yakdı beni iftirâkın yâ Rasûl göster cemâlin
Beni bu derd ü bu hicrân âhir öldürür ne dermân
Sana kurbân edeyim cân yâ Rasûl göster cemâlin
Felege çıkdı figânım yâş ile bir oldu kanım
İштиyakdan yandı cânım yâ Rasûl göster cemâlin
Çün beni saldın bu derde nazar et hâlîme zerre
Nice bir hicâb u perde yâ Rasûl göster cemâlin
Çün bahâr oldu güler gül kamu hurrem oldu bülbül
Yüzün üzre koma sünbül yâ Rasûl göster cemâlin

[32] Fatih Ramazan Süer, *Şemseddîn-i Sivâsî Divanı* (İstanbul: H Yayınları, 2017), 169.

[33] Süer, *Şemseddîn-i Sivâsî Divanı*, 174-175.

[34] Ömer Faruk Akpınar - Hakan Temir, “Hz. Peygamber Tarafından Kullanılan ‘Anam Babam Sana Feda Olsun’ Sözünün Tahlil ve Değerlendirmesi”, *Diyanet İlimi Dergi* LVIII/1 (2022), 235-262.

Çün hayâlin erdi câna nice bakayım cihâna
 Eyleme dahı bahâne yâ Rasûl göster cemâlin
 Tut elini Şeyhî cânun dest-gîri ol sen onun
 İhsân eylemekdür şânın yâ Rasûl göster cemâlin^[35]

Abdülmeccid Efendi, Hz. Peygamber'e olan duygularını "iştıyak" kavramı üzerine kurgulamış ve Peygamber Efendimiz'i görme arzusunun artık dayanılmaz bir hâl aldığını "hadden aştı iştıyakın" diye ifade etmiştir. Ayrılık acısının dayanılmaz boyutlara ulaştığını zikreden Abdülmeccid Efendi, Hz. Peygamber'e "sana kurban edeyim cân" diyerek sevgisinin boyutlarını ve ölçüsünü işaret etmiştir. Esasında Sivasî Efendi'nin söylediği Yesevî ve Yunus'un söylediğinden farklı değildir.

Konuyu uzatıp dağıtmamak adına aynı mefhumu dile getiren üç örneği de üzerinde durmadan aşağıda zikrediyoruz:

I. Ahmed (Bahtî) (ö. 1617):

Nola tâcım gibi başımda götürsem dâim
 Kadem-i resmini ol Hazret-i şâh-ı Resûlün
 Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir
 Ahmedâ durma yüzün sür kademe o gülün^[36]

Seyahatname'de Evliya Çelebi'nin (ö. 1682) aktardığına göre I. Ahmed, Hz. Peygamber'in ayak izini İstanbul'a getirtmiş ve bunun bir resmini bir tahtaya çizdirterek levha haline getirmiş ve bu levhanın altına bu dörtlüğü kendi hattıyla yazarak Aziz Mahmud Hüdâyî'ye hediye etmiştir. Hüdâyî Efendi de bu levhayı dergâhının duvarına asmıştır.^[37] Bir Osmanlı padişahının Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbet, saygı, özlem onun ayak izinin resmini taç gibi başında taşıma isteğinden kendisini hissettirmektedir. Sultanın buradaki duygusu metafizik anlamda içerisinde yaşadığı âlemi Hz. Peygamber ile anlamlandırıldığı bir göstergesidir. Bu denli kuvvetli bir sevgi ve muhabbet Türk toplumunun İslâm ve Hz. Peygamber algısını anlama ve anlamlandırmada önemli parametreler sunmaktadır.

İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725):

Cânımın cânânı sensin yâ Muhammed Mustafâ
 Derdimin dermanı sensin yâ Muhammed Mustafâ^[38]

[35] Alper Ay, *Abdülmeccid Sivâsî Divânı* (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 155-156.

[36] Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk edebiyatı tarihi : destanlar devrinden zamanımıza kadar* (Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1971), 652.

[37] Cengiz Gündoğdu, "Pâdişah-tarikat şeyhi münasebetleri açısından Aziz Mahmud Hüdâyî ve çağdaşı Abdülmeccid-i Sivâsî", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II/* (2006), 22.

[38] Murat Yurtsever, *Divan İsmail Hakkı Bursevî* (Bursa : Arasta Yayınları, 2000).

Yaman Dede (ö. 1962):

Ne devlettir yumup aşkınla göz râhında cân vermek
Nasib olmaz mı sultânım haremgâhında cân vermek
Sönerken gözlerim âsân olur âhında cân vermek
Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallah^[39]

Her bir mısradaki Hz. Peygamber sevgisi en içli şekilde kendini göstermektedir. Bu manadaki örnekleri binlerle ifade etmek elbette mümkündür fakat çalışmanın sınırlarını ve maksadın anlaşılabilirliği düşüncesi ile sevgi konusunun bir diğer yönüne temas etmek istiyoruz.

B. Hz. Peygamber'in Ümmetine Düşkünlüğü

İman edenlerin Hz. Peygamber'e olan sevgilerini yukarıda değerlendirmiştik. Bu sevginin bir diğer yönü daha vardır ki Hz. Peygamber'in iman edenlere olan sevgisidir. Dolayısıyla peygamber sevgisi tek yönlü değildir. Mü'minler nasıl Hz. Peygamber'i seviyorlar ise Hz. Peygamber de bu sevgiye mukabil bir sevgiyle onlara karşılık vermektedir. Bu söylediklerimize gerekçe olarak Tevbe suresindeki şu âyeti göstermek mümkündür:

"(Ey insanlar!) Andolsun ki size kendinizde öyle bir peygamber geldi ki sınıktıya uğramanız ona çok ağır gelir. Size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir."^[40]

Âyet-i kerimede Hz. Peygamber'in ümmetine ne denli şefkatli, merhametli olduğu çok açık bir şekilde haber verilmiştir. Hz. Peygamber'in Müslümanları çok sevdiğini söylemek bu açıdan yanlış olmayacaktır.

Hoca Ahmed Yesevî de hikmetlerinde bu mefhumu zikretmiş ve Peygamber Efendimizin ümmetine olan düşkünlüğünü ifade etmiştir:

Ümmet için Resûl daim kaygu yedi

Tilep ümmet günahını Hak'dın aldı
Keçe kündüz kaim turdu Temgrim bildi
Tilde ümmetmen der dilde yalgam erür

Günümüz ifadesiyle;

Ümmet için Resûl daima kaygı çekti

Dileyip ümmet günahını Hak'tan aldı
Gece gündüz namazda durdu Tanrım bildi
Dilde ümmetimin der gönülde yalandır^[41]

[39] Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji)*, 82.

[40] Tevbe 9/128. Konuyla ilgili bir diğer âyet için bkz: Âl-i İmrân 3/164.

[41] Bice, *Dîvân-ı Hikmet*, 301.

Hikmet'in birinci mısrasında Hoca Ahmed Yesevî, Efendimiz'in ümmeti için kaygı duyduğunu ifade etmektedir. Bu bilgi yukarıya kaydettiğimiz âyetten beslenmektedir ve aynı zamanda Türkistan Piri'nin inşa ettiği Türkçe din dilinin güzel bir numunesidir.

Hz. Peygamber'in ümmet için kaygı çekmesi, bizim sıkıntıya düşmemizin ona çok ağır gelmesi, bize çok düşkün olmasından kaynaklanmakta ve Peygamber Efendimiz'in ümmetine olan sevgisini göstermektedir.

Yunus Emre de ilâhilerinde Hz. Peygamber'in bu yönüne dikkat çekmiştir:

Dostum demiş yaratmış hem anun kaydın yemiş
Ümmetden yana komuş yönünü Muhammed'in^[42]

Peygamber Efendimizin ümmetine olan düşkünlüğünü “ümmetten yana komuş yönünü Muhammed'in” mısrasıyla özetleyen Yunus, bunun Efendimiz'in yaratılışından gelen bir fazilet olduğunu belirtir.

Yine Yunus izinde bir şair olan Âşık Yunus ise Efendimiz'in bu sevgisini pek içli bir şekilde dile getirir:

Yunus eydür gelin kadrin bilelim
 Fırsat elde iken tevhid edelim
 Ruhu için çok salavat verelim
Ah ümmetim diye ağlar Muhammed^[43]

Mutasavvıf şairlerin Peygamber Efendimiz'i sevgi temelli tanımlamaları örneklerin şahitliği ile birlikte tek yönlü değil karşılıklıdır. Efendimiz'i candan çok sevmeyi telkin eden mısralar, Efendimiz'in ümmet sevgisini haber veren diğer mısralarla bir bütün oluşturmakta, birbirlerini tamamlamaktadırlar.

C. Hz. Peygamber Âlemlere Rahmettir

Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet oluşu vahyin bize haber verdiği konulardandır. O'nun âlemlere hangi yönüyle veya hangi suretle rahmet olduğu veya olacağı ise kendisine inzal olan kitabın satır aralarında mahfuzdur. Bu veçhile Allah'ın eşyaya ve insanoğluna merhameti, gönderdiği elçisini bu şekilde tanımlamasında saklıdır. Hz. Peygamber'in varlığı âlemler için Allah'ın merhametini celbeden bir hususiyet taşımaktadır. Dolayısıyla Türk edebiyatında Hz. Peygamber söz konusu edildiği vakit bu olgu muhakkak hatıra gelmekte, şairler Hz. Peygamber'i rahmet ile tanımlamaktadır.

“(Ey Muhammed!) Biz seni **âlemlere ancak bir rahmet olarak gönderdik.**”^[44]

[42] Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, 155.

[43] Tatçı, *Âşık Yunus*, 33.

[44] Enbiya 21/107.

Bu minvalde Türk edebiyatı için kurucu bir isim olan Hoca Ahmed Yesevî, hikmetlerinde Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olduğunu âyetin lafzı ve manasını kullanarak açık bir şekilde zikreder. "On sekkiz min âlemge server bolgan Muhammed/On sekiz bin âleme server olan Muhammed"^[45] hikmeti de yine bu mefhum ile birlikte değerlendirilmedi.

Resûl aydı oşal üzük garib erür
Gayib bolgan üzügünüz Ahmed erür
Aranızda bu Muhammed rahmet erür
Hazır dostlar kıldı anda efgânını

Günümüz ifadesiyle;

Resûl dedi o şu yüzük gariptir
Kaybolan yüzüğünüz Ahmed'dir
Aranızda bu Muhammed rahmettir
Hazır dostlar kıldı orada figânını^[46]

Hz. Peygamber'in insanlar arasında rahmet olması, "seni âlemlere ancak bir rahmet olarak gönderdik" âyetinin yansımasıdır diyebiliriz. Hoca Ahmed Yesevî'nin Hz. Peygamber'i halk içerisinde rahmet olarak tanımlaması ve bunu Türkçe ifade etmesi din dili açısından dikkat çekicidir. Zira Yesevî hikmetlerinin oluşturduğu bu din dili sonraki yüzyıllarda Türk şairler tarafından kabul görmüş ve şiir merkezli bir din dili geliştirilmiştir. Örneğin Yesevî'den hemen sonra Türk edebiyatının ikinci büyük şairi Yunus Emre (ö. 1320) de aynı usulü benimsemiş ve Türkçede bir üst din dili geliştirmiştir.

Yunus Emre de Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olduğunu çok sade bir Türkçe ile zikreder:

Çalap nûrdan yaratmış cânını Muhammed'in
Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'in^[47]

Âyet-i kerimenin 13. yy Türkiye Türkçesi ile belki en güzel ifadelerinden birisi Yunus Emre'nin bu beytidir. Yunus Hz. Peygamber'i âlemlere rahmet olarak tanımlıyor. Onun Yesevî'den öğrendiği bu usul mutasavvıf şairler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Hatta halk şiirinde yüzyıllar sonra dahi benzer mısralar görebilmekteyiz. Örneğin Erzurumlu Emrah'ın (ö. 1854) aşağıdaki ifadeleri hem Hz. Peygamber'i tanımlama açısından hem de âyeti lafzen değil manen kullanması bakımından Türk edebiyatının bir bütün olduğunu ve Hz. Peygamber'i bu mısralar eşliğinde topluma tanıttığımızı gösterir:

[45] Bice, *Divân-ı Hikmet*, 135.

[46] Bice, *Divân-ı Hikmet*, 500.

[47] Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, 155.

Yâ Resûlallah nice vasf etsin her eşyâ seni
Rahmet irsâl eyledi âlemlere Mevlâ seni^[48]

Erzurumlu Emrah'ın söylediği ile Hoca Ahmed Yesevî'nin, Yunus Emre'nin söylediği arasında tematik açıdan hiçbir fark söz konusu değildir. Şairler arasındaki tek fark aralarında bulunan yüzyıllardır. Bu fark bize Anadolu insanının yüzyıllar boyunca Hz. Peygamber'i benzer mısralar eşliğinde aynı duygularla sevdiğini, tanımladığını ve tanıttığını göstermektedir.

D. Hz. Peygamber'e Karşı Saygılı Olmak

Kur'ân-ı Kerîm Müslümanların Hz. Peygamber'e karşı saygılı olmalarını, edeb sınırlarını ihmal etmemelerini vurgular. Saygı duygusu sevginin neticesinde ortaya çıkan ve sevgiyi büyüten bir duygudur. Bu bakımdan iman edenlerin Peygamber Efendimiz'e saygı duymaları ona olan muhabbetlerinden kaynaklanmaktadır. Vahyin bu husustaki öngörülerini de Hz. Peygamber'e karşı saygı duygusunu pekiştirir:

“Ey iman edenler! (işlerinizde söz ve hükümlerinizde) Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin. ...Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin, konuşurken birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın, siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir. Doğrusu Allah'ın Resûlü yanında seslerini kısımlar var ya! İşte onlar, Allah'ın gönüllerini takva için imtihan ettiği kimselerdir. Onlar için mağfiret ve büyük bir mükafat vardır.”^[49]

*“Gerçek mü'minler ancak, Allah'a ve Resûlü'ne (tam) inananlar ve o (Resul) ile beraber topluca (veya topluma ait) bir iş için buldukları zaman, **ondan izin almıca**ya kadar gitmeyenlerdir...”*^[50]

“Peygamber'in (sizi) çağırmasını birinizin diğerini çağırması gibi tutmayın (hemen koşun)...”^[51]

Üç âyette de kilit kavram saygıdır. İman edenlerin peygamberlerine olan saygıları buradaki örneklerle izah edilerek somutlaştırılmıştır. Yesevî hikmetlerinde bu konu oldukça isabetli bir kavram olan “ta'zim” ile izah edilmiştir:

Pir-i mugân Hak Mustafa bî-şek biling
Kayda barsang vasfın aytıp tazim kıling
Dürud aytıp Mustafaga ümmet boling
 Ol sebebdin altmış üçde kırdim yerge

[48] Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'ıtlar (Antoloji)*, 61.

[49] Hucurât 49/1-3.

[50] Nur 24/62.

[51] Nur 24/63.

Günümüz ifadesiyle;

Pir-i kamil Hak Mustafa şüphesiz bilin
Nereye varsan vasfın söyleyip saygı gösterin
Salat selam deyip Mustafa'ya ümmet olun
 O sebepten altmış üçte girdim yere^[52]

Hoca Ahmed Yesevî âyetlerde ortaya konulan meseleyi hikmetinde ustaca işlemiştir.

Bu konuyu farklı bir açıdan daha değerlendirmek mümkündür. Zira vahiy Hz. Peygamber'e karşı saygı ve hürmeti emrederken saygısızlığı, terbiyesizliği de nehyeder. Bu bağlamda peygamberleri ile farklı bir yaklaşımla mücadele eden İsrailoğulları hatıra gelmektedir. İki âyette Müslümanlar peygamberleri konusunda İsrailoğulları'na benzememeye davet edilir:

“Ey iman edenler! (Resûl'e karşı tıpkı) Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın...”^[53]
“Yoksa (ey Müslümanlar), vaktiyle Mûsâ'yı sorguya çektikleri gibi (siz de) peygamberinizi sorguya mı çekmek istiyorsunuz. Kim imanı küfre değişirse, muhakkak dosdoğru yoldan sapmış olur.”^[54]

Her iki âyet de takriben aynı mefhumu vurgu yapmakta ve Müslümanlara peygamberleri konusunda Hz. Mûsâ'nın (as) kavmi gibi olmamaları öğütlenmektedir. Dahası İsrailoğulları'na savaş emredildiğinde *“Sen Rabbinle git, ikiniz harp edin, biz burada oturacağız”* dediler.^[55] Tur dağından döndükten sonra Hz. Mûsâ'ya (as) *“Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız”* demişlerdi.^[56] Bu örnekler de İsrailoğulları'nın peygamberlerine olan yaklaşımlarına örneklik eder mahiyettedir. Bu kertede mefhumun muhalifinden konuyu ele almak da bize yeni bir bakış açısı kazanma imkânı sunar. Türk şiirinin Hz. Peygamber'e saygı ve hürmeti öncelemesinin bir sebebi de diğer kavimlerin peygamberlerini hafife alarak düştükleri hatalara düşmemektir denilebilir. Bu yaklaşım sadece Yesevî hikmetlerinde değil Anadolu şiirinin mayası Yunus mısralarında da açıkça görülmektedir:

Kaza kaza indüm yire gör bu nefsi yüzi kara
Hürmeti yok Peygamber'e bendlerini bozar oldum^[57]

Hoca Ahmed Yesevî'nin “ta'zîm” kavramıyla ifade ettiği duygu Yunus Emre'de “hürmet” olarak karşımıza çıkar. Her iki kavram da aynı duyguyu

[52] Bice, *Divân-ı Hikmet*, 49.

[53] Ahzab 33/69.

[54] Bakara 2/108.

[55] Maide 5/24.

[56] Bakara 2/55.

[57] Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, 236.

anlatır. Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden Nâbî (ö. 1712) de aynı duyguları Yunus'tan birkaç yüzyıl sonra tekrar ile getirir:

Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hüdâ'dır bu
Nazargâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafâ'dır bu^[58]

Bu na't-ı şerif tam anlamıyla saygı/edeb/hürmet kavramlarının müşahhas örnekliliğini taşır.

Mefhum itibarı ile yukarıdaki âyetlerle birlikte düşünülmesi gereken bir âyet daha vardır. Müslümanları Musa aleyhisselamın kavmi örnekliliğinde uyaran Allah, buna mukabil Hz. Peygamber'i incitenlerin pek çetin azaba düşeceklerini de haber verir:

"...Allah'ın Resûlü'nü incitenler var ya, işte onlar için acıklı bir azap vardır."^[59]

Bu âyet ile "Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın" âyeti birbirine yakın uyarılara sahiptir. Hz. Peygamber'e iman ettikten sonra onu incitmek, kırmak, üzmek, alaya almak; ona karşı edepsizlik etmek, saygısızlık yapmak kabilinden davranışların tümü bu âyetlerin çizdiği çerçeve dâhilinde yasaklanmıştır. Yukarıda mefhumun muhalifi olarak yorumladığımız bu durum mutasavvif Türk şairinin mısralarında kendini gösteren sevgi dilinin zahirde görünmeyen diğer yönüdür. Yukarıda örneklerini verdiğimiz sevgi ve muhabbet dili, toplumda Hz. Peygamber'e olan sevgiyi perçinlerken, onu incitmek gibi yasaklanan bir davranışın da önünü almıştır denilebilir. Başka bir söylemle ifade edecek olursak, Türk toplumundaki peygamber sevgisinin çok kuvvetli olması, bu toplumu eski kavimlerin düştükleri hatalara düşmekten büyük oranda alıkoymuş, onların yaptıkları saygısızlıkları yapmalarının önü alınmıştır. Toplumda bunu sağlayan temel unsur ise şiidir. Mevlid'in hâlâ Anadolu'da her fırsatta okunuyor olması, hâlâ Hz. Peygamber'e içli naatlar yazılıyor olması Türk toplumuna mahsus bir sevgi medeniyetinin devamıdır.

Bu örneklerden en önemlilerinden biri olan Süleyman Çelebi'nin "Mevlid"i, Türk toplumunun takdirini ve saygısını kazanmış önemli eserlerden birisidir. Eserin toplum tarafından benimsenmesinin ve büyük beğeni görmesinin temel nedeni, Türk halkının Hz. Muhammed'e duyduğu aşkın saygı ve sevgidir.^[60] Anadolu insanı Hz. Peygamber'i ve onu sevmeyi şiidenden öğrenmiştir ve bu noktada Türk İslâm edebiyatı bir din dili inşa ederek Türkçeyi İslâm dili haline getirmiştir diyebiliriz.

[58] Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'ılar (Antoloji)*, 40.

[59] Tevbe 9/61.

[60] Metin, "Türklerde Hz. Peygamber Sevgisine Bir Örnek Olarak Süleyman Çelebi'nin 'Vesiletü'n-Necât' Adlı Eser", 1666.

Hz. Peygamber'e İtaat Etmek/Sünnete Bağlılık

Seven ile sevilen arasındaki temel duygulardan bir tanesi de itaat duygusudur. Zıddı isyandır. Bu açıdan bakıldığı zaman itaat veya bağlılık duygusu sevgiyi besleyen, kökleştiren, koruyan bir duygudur. Dahası güçlü bir sevginin alameti ve ispatı da bu duyguda saklıdır. Bu minvalde Hz. Peygamber ile ümmet arasındaki sevgi bağında olması gereken bir duygu olarak bağlılık/itaat kendini gösterir. Kur'an-ı Kerîm de bu itaatin nasıl olması gerektiğini izah eder:

"Allah ve Resulü bir meselede hüküm verdiği zaman, inanan bir erkek ve kadına artık o işte kendilerine göre tercih hakkı yoktur..."^[61]

"...Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasak ettiyse ondan da vazgeçin..."^[62]

Âyet-i kerimeler iman eden insanla Peygamber Efendimiz arasındaki hukuğu çizen sınırlara sahiptir. İman ettikten sonra peygamberini canından daha çok seven bir kişinin işlerinde peygamberine muhalefet etmesi sevgisine halel getirir. Dolayısıyla itaatsizliğin sevgi ikliminde yeri bulunmaz. Türk şiirinin ilk yankılarından olan Yesevî hikmetleri bu gerçeğe vurgu yapar:

Ümmet bolsang **Mustafa'ga peyrev bolgıl**

Aytganları can u dilde sen hem kılğıl

Keçe kaim kündüzleri saim bolgıl

Çın ümmetni rengi misl-i saman erür

Sünnetlerin mehkem tutup ümmet bolgıl

Keçe kündüz dürud eytıp ülfet bolgıl

Nefsini tefip mihnet yetse rahat bolgıl

Andağ âşık ikki közi giryân erür

Günümüz ifadesiyle;

Ümmet olsan **Mustafa'ya bağlı ol**

Dediklerini can u gönülde sen de eyle

Gece namazda gündüzleri oruçlu ol

Gerçek ümmetin rengi tıpkı samandır

Sünnetlerini sıkı tutup ümmet ol

Gece gündüz salat selam söyleyip yakın ol

Nefsi tepip mihnet yetse rahat ol

Öyle âşık iki gözü giryândır^[63]

[61] Ahzâb 33/36.

[62] Haşr 59/7. Konuyla ilgili diğer âyetler için bkz., Âl-i İmran 3/31, A'râf 7/157.

[63] Bice, *Dîvân-ı Hikmet*, 302.

Türkistan Piri ümmet olmayı peyrev/bağlılık kavramıyla ifade edip^[64] sünnetin muhkem tutulması gerektiğini tembih ediyor.

Buraya kadar verdiğimiz örnekler bize bir bakış açısı yakalama imkânı sunmaktadır. Türk edebiyatında bilhassa mutasavvıf şairlerin Hz. Peygamber algılarını buradaki örnekler üzerinden yorumlamak mümkündür. Tabii bizim seçtiğimiz örnekler girişte de ifade ettiğimiz üzere Kur’ân-ı Kerîm’de bir karşılığı olan konular ile sınırlıdır. Şunu da hemen belirtmek gerekir ki âyetlerde karşılığı olan konular bu kadarla da sınırlı değildir. Vahyin ışığında Türk edebiyatında Hz. Peygamber algısı tek tek ele alınması gereken uzun bir çalışmanın konusudur. Bizim burada tercih ettiğimiz örnekler sevgi temeli üzerine bina edilen saygı, hürmet ve itaat çizgisinden müteşekkildir.

Sonuç

Vahyin öngördüğü çizgide Hz. Peygamber ile iman edenler arasında candan öte duygusal bir bağ olduğunu ifade etmek gerekir. Türk edebiyatı metinleri tetkik edildiğinde bilhassa sūfî şairlerin söz konusu duygusal bağı en ince noktasına kadar hissettiklerini de söylemek mümkündür. Mevlid ve na’lar gibi Türk edebiyatının önde gelen türleri bu duygusal bağı sağlamada başat rol oynamışlardır. Muhtevalarında duygu ve his barındırırlar. Dolayısıyla bu tarz eserleri sahip oldukları yapı ile değerlendirmek gerekmektedir. Hz. Peygamber’i sevme, ona olan özlemi, hasreti dile getirme duyguları ile söylenen mısralarda bilgi aramak veya sadece duygusuz bir bilgi penceresinden bu metinlere bakmak bize yanlış sonuçlar verecektir. Bu bağlamda araştırmacının duygu ile bilgiyi birbirinden tefrik etmesi ve metinleri bu nazarla tetkik etmesi elzemdir. Duygu nakleden bir şiirde bilgi arayan göz aradığını bulamayacaktır. Aynı şekilde bilgi aktaran bir tarih kitabında duygu arayan kişi de aradığı şeyi bulamayacaktır. Bu temel farkı kavradıktan sonra İslâm tarihi içerisinde Türk edebiyatının nasıl bir Peygamber sevgisi ile örülü olduğunu kavramak veya izah etmek daha kolay olacaktır.

Peygamber Efendimiz için yazılan na’t-ı şeriflerin satır aralarında bu duygusal bağ kendini gösterir. Hz. Peygamber’in doğduğu günü anlatan Yunus’un “*Hep susuzlar suya kandı*” mısrası çok latif bir ifade olmakla birlikte ona duyulan özlemi, hasreti, ondan ayrı kalmanın elemi de içinde barındırmaktadır. “*Zuhûrun derd-i uşşâka devadır yâ Resûlullah*” diyen Aziz Mahmud Hüdâyî bize hayatın Hz. Peygamber ile anlam bulduğunu söyler. “*Sensiz hayat toprağın sırtında ur gibidir*” söylemi bu algıyı yüzyıllar sonra yeniden

[64] Erhan Salih Fidan, “Hoca Ahmed-i Yesevî’nin Divân-ı Hikmet’inde Ümmet Düşüncesi”, *Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*, (2018), 567-582.

dile getirir. Dolayısıyla bu topraklarda hayat yüzyıllardır Hz. Peygamber ile anlam bulmakta, kıymetlenmektedir.

Müslüman şairler hem Hz. Peygamber'i sevmeyi, ona saygı duymayı, itaat etmeyi öğretmiş hem de İsrailoğulları'nın düştükleri hataya düşmekten kendi toplumlarını korumuşlardır. Zamanımız için durum tartışılabilir olmakla beraber Anadolu coğrafyasındaki İslâm ve Hz. Peygamber algısı büyük çoğunlukla muhabbet ve sevgi temeli üzerine bina edilmiştir. Bu itibarla şiir bizi İsrailoğulları'nın çarpık peygamber itikadına düşmekten, aynı hatayı tekrarlamaktan muhafaza etmiştir denilebilir.

Türk sûfîlerinin ufukları Resûlullah sevgisiyle yükselen dağlarla çevrilidir. Onları çepeçevre kuşatan sevgi temelli bu ufuk aynı zamanda muhkem bir kale gibidir. Türk Müslümanlığı gibi kavramlarla anlatılmaya çalışılan bu sevgi dağları öyle düşünüyoruz ki Türk milletinin peygamber algısını şekillendirmiş ve bazı tehlikelere karşı korumuştur. Bu tehlikelerin başında ise Hz. Peygamber'i incitme, ona karşı edepsizlik etme vardır. Bu itibarla Efendimize dair söylenmiş ve söylenecek olan mısraları toplumu bir tehlikeden uzak tutma çabasıyla da yorumlamak gerekir. Peygamber sevgisini dillendiren bir mısra zımnen onu incitmemeyi de telkin etmektedir.

Günümüz Anadolu Müslümanlarının Peygamber itikadı ekseriyetle Türk edebiyatının bu husustaki muhtevasıyla uyum içerisindedir. Şiir, Anadolu insanının İslâm'ı öğrenme ve öğretmede kullandıkları en temel araçlardan biridir. Geldiğimiz noktada görüşümüz odur ki milletimizin Hz. Peygamber sevgisinde şiirin varlığı yadsınamaz bir gerçeklik taşır. Anadolu insanının Efendimize olan muhabbeti ve bağlılığı yukarıda örneklerini vermeye çalıştığımız mısraların ruhunda saklıdır. Türk milletinin Hz. Peygamber'i algılaması, sevmesi, tanımlaması, tanıtması, incitmekten çekinmesi, hürmeti, saygısı gibi temel duygular şiir ile harmanlanıp toplum nezdinde kabul görmüştür.

Kaynakça

Akdoğan, Yaşar. *Ahmedî Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı e-kitap, 2018.

Akpınar, Ömer Faruk - Temir, Hakan. "Hz. Peygamber Tarafından Kullanılan 'Anam Babam Sana Feda Olsun' Sözü'nün Tahlil ve Değerlendirmesi". *Diyanet İlmî Dergi* LVIII/1 (2022), 235-262.

Ay, Alper. *Abdülmeccid Sivâsî Divânı*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.

Ay, Alper. *Divân-ı Hikmet'te Manevi Âyet İktibasları*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2020.

Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk edebiyatı tarihi : destanlar devrinden zamanımıza kadar*.

Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.

Bice, Hayati. *Divan-ı Hikmet*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1971.

- Davudoğlu, Ahmed. *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: Rihle Kitap, 2017.
- Fidan, Erhan Salih. “Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Ümmet Düşüncesi”. *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, 567-582.
- Gündoğdu, Cengiz. “Pâdişah-tarikat şeyhi münasebetleri açısından Aziz Mahmud Hüdâyî ve çağdaşı Abdülmeçîd-i Sivâsî”. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II/* (2006), 15-38.
- Güneş, Mustafa. *Eşrefoğlu Rumi : hayatı, eserleri ve divanı*. İstanbul : Sahhaflar Kitap Sarayı, 2006.
- İsen, Mustafa - Macit, Muhsin. *Türk Edebiyatında Tevhidler*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- İsmail Hakkı Bursevî. *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2012.
- Karakoç, Sezai. *Yunus Emre*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2012.
- Koçin, Abdulkhakim. *Türk Edebiyatında Münâcât*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Macit, Muhsin. “Münacat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/561-565. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Metin, İsmail. “Türklerde Hz. Peygamber Sevgisine Bir Örnek Olarak Süleyman Çelebi'nin ‘Vesiletü'n-Necât’ Adlı Eser”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi VII/3* (2020), 1644-1672.
- Mevdûdî. *Tefhimu'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Süer, Fatih Ramazan. “Esmâ-i Ehl-i Bedir'i Manzûm Söyleyiş”. *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science V/41* (2017), 190-218.
- Süer, Fatih Ramazan. *Şemseddîn-i Sivâsî Divanı*. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Tatçı, Mustafa. *Aşık Yunus*. İstanbul: H Yayınları, 2008.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Uzun, M. İsmet. “Mevlid”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/484-485. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Uzun, M. İsmet. “Mi'raciyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/135-140. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Uzun, M. İsmet. “Siyer”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/324-326. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Uzun, M. İsmet. “Tevhid”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/24-26. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Yeniterzi, Emine. *Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji)*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Yurtsever, Murat. *Divan İsmail Hakkı Bursevî*. Bursa : Arasta Yayınları, 2000.
- Zemahşeri. *Keşşaf Tefsiri = el-Keşşaf an haka'iki gavamidi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucuhi't-te'vil (metin-çeviri)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.

